

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Центр післядипломної освіти, заочного та дистанційного навчання

Кафедра практичної психології

**ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ НА ПРОФЕСІЙНЕ
САМОВИЗНАЧЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПСИХОЛОГА)**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти
освітнього ступеня «бакалавр»

Катерина БОГДАН

4 курсу заочної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Психологія»

Науковий керівник

кандидат психологічних наук

Наталія МАЙОРЧАК

Рецензент:

доктор педагогічних наук, доцент

Галина ЛЯЛЮК

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«10» квітня 2022 р., протокол № 10

Завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.....	6
1.1 Загальна характеристика поняття професійного самовизначення особистості.....	6
1.2 Стан і проблеми професійного самовизначення особистості.....	12
1.3 Вплив мотивації на вибір професії	17
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	24
2.1 Методичні підходи та концептуальна модель дослідження впливу особистісних якостей на професійне самовизначення майбутніх психологів.....	24
2.2 Психодіагностичні методи дослідження емоційно-вольового компонента професійного самовизначення	32
2.3 Особливості дослідження індивідуально-психологічного компонента професійного самовизначення особистості.....	42
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню впливу особистісних якостей на професійне самовизначення (на прикладі психолога). Структуру даного дослідження складають ціннісно-цільовий, регулятивно-поведінковий та змістовий компоненти, в яких спроектовані уявлення студента щодо майбутньої професійної діяльності, на інтеграцію якої спрямоване професійне самовизначення. Застосовано психодіагностичні методи, спрямовані на дослідження компонентів професійного самовизначення майбутніх психологів. Виділено критерії та рівні розвитку професійного самовизначення особистості, дано їм психологічну характеристику та з'ясовано динаміку й особливості прояву цього психічного явища впродовж професійної підготовки.

Актуальність дослідження – питання професійного самовизначення майбутніх психологів посідає важливе місце у психологічній науці, оскільки стосується дуже важливої частини життєдіяльності, а саме майбутньої професійної діяльності з якою психологи пов'яжуть своє життя. Особливої актуальності дослідження полягає в тому, що питання професійного самовизначення набуває у ранньому віці.

Мета дослідження - визначення психологічних закономірностей та регуляції процесу професійного самовизначення, а також визначення впливу особистісних якостей на професійне самовизначення особистості.

Завдання дослідження – вивчити теоретичні підходи вітчизняних та зарубіжних психологів стосовно впливу особистісних якостей на професійне самовизначення; виявити взаємозв'язок між індивідуальними особливостями особистості та вибором професійної діяльності; обґрунтувати наявність залежності вибору професійної діяльності від індивідуальних характеристик особистості.

Об'єкт дослідження – професійне самовизначення майбутнього психолога.

Предмет дослідження – особливості взаємозв'язку та впливу індивідуальних характеристик на вибір професії.

Дослідження складається із гіпотези, яка в свою чергу має такі припущення:

1) на вибір професійного самовизначення особистості в певній мірі впливають індивідуальні психічні особливості, в разі розгляду їх зі сторони особистісно-діяльнісного підходу;

2) на формування професійного самовизначення майбутнього психолога певним чином впливає цілеспрямований розвиток здатності особистості регулювати особистісні властивості до вибору професії методом використання навчальних, комунікативних, консультативних та тренінгових форм роботи із особою.

Наукова (теоретична) новизна дослідження складає розширення наукових знань про психологічні фактори самосвідомості особи під час професійного самовизначення; науковому обґрунтуванню особистісно-діяльнісного підходу у досліджуваній роботі; науковому дослідженню психологічних факторів особистості і їх вплив на професійне самовизначення особистості.

Практичне значення досліджуваної праці становить розробка комплексних механізмів психодіагностики особистості, психологічних факторів впливу на професійне самовизначення молоді.

Дані напрацювання можуть бути корисними при навчанні в школах вчителями, а також практичними психологами в своїй діяльності для покращення самосвідомості та професійного самовизначення учнів старших класів для вибору професії.

Методологія даного дослідження складається із принципів детермінізму, методу теоретичного аналізу літературних джерел дослідження; методу кількісно-якісної обробки одержаних даних; взаємного поєднання самосвідомості і життєдіяльності; дослідженням

розвитку психіки особистості; системно-структурний метод та метод психології професійної роботи та професійної підготовленості.

Кваліфікаційна праця складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

1.1 Загальна характеристика поняття професійного самовизначення особистості

Одним із основних компонентів професійного самовизначення є розроблений план професійної діяльності – достатнє та опрацьоване розуміння вибраної майбутньої професії, про методи досягнення цілі, яка полягає в оволодінні майбутньою професією і перспективами професійного кар'єрного зростання.

Кар'єрний план – це одна із частин життєвого плану, бажання людини про досягнення певного способу життя, тобто про блага в соціальній, професійній та сімейній сфері, з досягненням відповідного статусу, а також про способи та методи його досягнення.

Одною із складових професійного самовизначення особистості являються професійні прагнення людини, які характеризуються багатогранністю своїх внутрішніх бажань, починаючи з омріяних намірів освоїти ту чи іншу професію до виконання вже реальних дій для пошуку конкретного місця роботи чи навчання для досягнення своєї цілі.

Такі дії особистості відображають цілеспрямовані потреби та інтереси людини, в такому випадку вони носять свідомий та цілеспрямований характер. Людина в процесі професійного самовизначення стоїть перед вибором, або обирає власні ціннісні орієнтації життєдіяльності, або враховує сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, які надають їй вибір із пропонованих варіантів [1, с. 249].

Обрання кар'єри – це одне з найважливіших рішень у житті людини і визначає напрямок її подальшого життя. Так звана поведінка особистісного самовизначення – це свідомий вибір життєвої позиції, яка стає вирішальним фактором у майбутньому житті. Професійна самовизначення молоді є соціально-економічною, медико-фізіологічною

та психоосвітньою проблемою за розв'язаннями та змістом, результати якої відображаються на економічному рівні відповідно до сфери впливу – суспільства. Процес самовизначення завершується досягненням стійкої позиції в певній сфері суспільного життя і формуванням пов'язаних з ними переконань, принципів, цінностей і мотивацій [1, с. 250].

Самовизначення людини досягається шляхом визнання власних якостей і властивостей, своєї унікальності, подібності та відмінності з іншими, істотами та об'єктами, свого місця у світі, свого місця та ролі в суспільстві та своєї мети.

Процеси та результати саморегулюються. в житті, їх діяльності та формування відповідного ставлення до навколишньої дійсності, інших і самих себе. Це також процес і результат свідомого вибору людиною певних відносин, поведінки, способів дій, шляхів і напрямів розвитку. Перш за все, слід зазначити, що здатність людини до самовизначення дає їй можливість краще пристосовуватися до власних умов життя та навколишнього середовища, координувати свої стосунки з природою, суспільством, оточуючими та собою, свідомо регулювати й контролювати власну діяльність, з урахуванням загальних правил і характеристик,

Зовнішні та внутрішні зміни їх існування, поточні та довгострокові (кінцеві) цілі їх діяльності, особисті та суспільні потреби та інтереси тощо. Якщо порівняти діяльність людини з поведінкою тварин, то можна побачити, що останні завжди мають на меті задовольнити свої біологічні потреби, забезпечуючи тим самим своє індивідуальне виживання, і мають якість безумовних (інстинктів) або умовних рефлексів. Діяльність людини може бути зумовлена не тільки задоволенням важливих (біологічних, індивідуальних) потреб, а й задоволенням соціальних (групових, колективних) потреб при свідомому врахуванні потреб конкретної («власної») групи чи спільноти. інтереси, щоб задовольнити їхні потреби і таким чином підтримати своє існування [2, с. 10].

Самовизначення – це потреба дівчат і хлопців прийняти внутрішню позицію дорослих, усвідомити своє місце в житті та суспільстві, зрозуміти себе та свої здібності. Спеціальності та вибір освіти у вищій школі свідчать про початок професійної автономії та професійної адаптації особистості [3, с. 13].

Від правильного вибору професії залежить майбутнє людини, її самореалізація, задоволеність життям. Професійне самовизначення враховує цінність життя особистості [3, с. 36].

Вища освіта є найважливішим етапом оволодіння спеціальностями та початком професійного розвитку, яка базується на оволодінні певними системами знань, нормами та цінностями, активному та свідомому утвердженні статусу особи на професійній посаді та оволодінні професійними навичками. У зрілому підлітковому віці учні-початківці адаптуються до навчальних закладів і активно навчаються в старшій школі. Колишні учні повинні суттєво перебудувати свої уявлення про навчання, звички та поведінку на нових засадах, щоб забезпечити власну самоорганізацію [4, С. 286].

Процес професійного самовизначення обумовлений породженням і розширенням суб'єкта, за допомогою якого він пов'язаний з професійними орієнтуючими факторами. Невід'ємною частиною цієї діяльності є самовизначення. Визначення природи професійного самовизначення важливо не тільки в творчому пошуку педагогів і психологів, а й філософів, методистів, представників різних сфер діяльності науки і мистецтва. Важливим критерієм розвитку професійної орієнтації є реальна проблема свободи вибору [5, с.13].

Поняття «професійний розвиток особистості» дуже поширене в сучасній психології. За А.К.Марковою, узагальнені психологічні характеристики фахівців можна представити таким чином: професіонали з високим рівнем професійної діяльності; свідомо змінюють себе на роботі; в особистих цілях; стимулюють суспільний інтерес до результатів своєї

професійної діяльності та підвищують рівень своєї професійної діяльності. престижу в суспільстві [6, с. 48].

Накопив досвід у галузі теорії професійної автономії у вітчизняній педагогіці та психології. У класичних дослідженнях у галузях профорієнтації та професійного консультування особлива увага приділяється особистісним аспектам самовизначення кар'єри. Поняття «самовизначення» асоціюється з поняттями «самоактуалізації», «самоактуалізації», «самоактуалізації» тощо. Багато дослідників пов'язують самоактуалізацію, самоактуалізацію з роботою, працею. Є.О.Клімов виділяв два рівні професійного самовизначення: гностичний (перебудова свідомості і самопізнання); практичний (реальна зміна соціального статусу) [7, с.120].

Самовизначення означає не тільки «самоактуалізацію», а й розширення власних здібностей – «самотрансценденцію» (Франкл): від її трансцендентності залежить повнота людського життя, здатність перевищувати своє «я», а перш за все – знайти нові Здібності до сенсу, причому протягом усього життя. Тому сенс визначає природу самовизначення і самотрансценденції. Під розумінням кар'єрного розвитку особистості розуміють процес поступової зміни особистості під впливом професійної діяльності, під впливом індивідуальної діяльності, спрямованої на самовдосконалення. Розвиток кар'єри – це досить складний, тривалий, мобільний і багатогранний процес [8, с.120].

Усе людське життя, включаючи професії, можна розглядати як безперервний процес постановки (введення в дію), складання та вирішення пов'язаних із ними професійних завдань. Тому в дисциплінарних дослідженнях одним із шляхів підготовки молоді до вибору майбутньої професійної діяльності може бути пізнання, а його суть полягає у використанні прикладних завдань для орієнтування студентів у їхній кар'єрі [9, с. 47].

У суб'єктивній діяльності, спрямованій на самовдосконалення студентів з метою підготовки їх до майбутньої успішної професійної діяльності, виділяють наступний процес:

- самопізнання власних індивідуальних здібностей, захоплень, інтересів тощо;
- самооцінювання – порівняння отриманого в результаті самопізнання уявлення про самого себе з уявленням про необхідний рівень розвитку для набуття професійно важливих якостей;
- саморозвитку – дієвого відношення школяра до самого себе, що базується на уявленні себе, як суб'єкта обраної професійної діяльності. Вважаємо, для того щоб підготувати молоду людину до активного професійного самовизначення, необхідно:
 - формувати установку до самопізнання як основи професійного самовизначення;
 - знайомити з світом професій, кон'юнктурою ринку праці, правилами вибору професії;
 - створити умови для самопізнання;
 - сприяти формуванню суб'єкта майбутньої професійної діяльності;
 - формувати вміння аналізувати різні види професійної діяльності, враховуючи спорідненість і подібність їх вимог до людини;
 - формувати вміння порівнювати власні здібності і генетичні задатки з вимогами професій до особистості та кон'юнктурою ринку праці;
 - створити належні професійні умови для перевірки індивідуальних можливостей самореалізації в різних видах професійної діяльності шляхом організації професійних проб;
 - забезпечити розвиток професійно-важливих якостей особистості;
 - формувати мотивацію і психологічну готовність до зміни професії чи виду діяльності;
 - виплекати загальнолюдські та загальнопрофесійні якості [10,с. 123].

Отже, можна стверджувати, що інтеграція програм з орієнтації – як навчальної, так і професійної – в програму навчання є спільним завданням як викладачів, так і шкільних психологів та соціальних педагогів. Тільки в тісній співпраці можливе вирішення завдань, що постали перед сучасною освітою, а саме:

- створення інформаційної основи для засвоєння учнями відомостей про найбільш масові професії;
- ознайомлення учнів із шляхами професійної підготовки та умовами оволодіння конкретними професіями;
- формування в учнів позитивного ставлення до різних професій і видів професійної діяльності;
- формування в учнів стійких професійних інтересів і мотивованих професійних намірів, які ґрунтуються на усвідомленні психолого-фізіологічних можливостей особистості та соціально-економічних потреб суспільства.

Аналіз системи підготовки учнів до вибору майбутньої професії дає змогу стверджувати, що професійне самовизначення – це інтегральна, динамічна складова розвитку особистості, до структури якої входять:

- професійна спрямованість (здібності, інтереси, мотиви);
- професійна освіченість (уміти та знати про зміст, умови професійної діяльності, вимоги професії до людини);
- професійна самосвідомість (уміння зіставляти особисті якості з вимогами професії до людини, володіння навичками самопізнання, досвідом самореалізації у творчій діяльності);
- професійні наміри (володіння стратегією і тактикою реалізації вибору).

Практична потреба в теоретичному осмисленні професійного самовизначення молоді в трансформаційному суспільстві під впливом

освітнього середовища у нових соціокультурних умовах саме і визначає одну із проблем освіти на сучасному етапі її реформування [10, с. 124].

1.2 Стан і проблеми професійного самовизначення особистості

Вважається, що професійна зайнятість, яка не ґрунтується на вільному самовизначенні, заважає людям ідентифікувати себе зі своєю професійною діяльністю. Сьогодні ситуація сучасної української вищої освіти є складною та суперечливою, адже багато випускників працюють не за фахом, а там, де є можливість знайти роботу. Це може свідчити про збільшення розриву між основними функціями вищої освіти: освітою та навчанням. В О. Бутиліна, О. Волкова, Н. Волянчук, О. Єрмолаєва, Л. Кемалова, О. Кочкурова, В. Лапшина, С. Ленков, Г. Ложкін, Ю. Парунова, Ю. Поваренкова, В. Пономаренко та ін. Дослідники визначають цей «проміжний» стан майбутніх експертів як край досвіду [11, с. 123].

У кількох наукових дослідженнях (О. Бадюль, О. Бутиліна, А. Деркач, О. Єрмолаєва, Є. Зейер, В. Казьміренко, В. Лапшина, Л. Меркулова, Л. Пілецька та ін.) засвідчено стан перехідного періоду людини. - та окремі професії, пов'язані з питаннями професійної мобільності, визначають межу як позицію людини посередині між її професійними статусами. Дослідження виявило, що професійна маргіналізація студентів розглядається як стан відокремленості (відчуження) від майбутніх професій, зокрема по відношенню до успішності по відношенню до навчання та академічної успішності, а також як тенденція до зміни профілю навчання. як оцінні судження про освіту та майбутню кар'єру, незацікавленість, пасивність тощо. Водночас у реальній професійній діяльності поведінка може бути джерелом відкритого конфлікту та очевидного відчуження від професійного співтовариства.

Професійна маргінальність випускників вищих навчальних закладів також розглядається в контексті проблем професійної мобільності і визначається як перехідний стан, що характеризується майбутніми спеціалістами, які закінчують університет, але не мають бажання чи здатності визначити свою майбутню кар'єру. обрана спеціальність [11, с. 124].

Професійне самовизначення розглядається як вибір і реалізація способу взаємодії з навколишнім світом і пошуку сенсу в цій діяльності. Сучасному суспільству потрібен професіонал, який розбирається в бізнесі, вміє самостійно приймати рішення, відповідальний за себе, інших і країну.

Важливим чинником, що визначає сьогодні формування професійного самовизначення, є комерціалізація суспільних відносин. По суті, кар'єра замінюється бізнес-кар'єрою. Це не дозволяє людині бути успішною в професійному сенсі. Економічний перехід призвів до відхилень у професійній системі цінностей: сучасні люди з індивідуальними особливостями вступають у ринкові відносини і прагнуть отримати матеріальний добробут найкоротшим шляхом. Потреба виживати змушує людину зрадити професію і вибрати ту, яка дає більше матеріальних можливостей. Тим не менш, є сильний стимул для освоєння «прибуткової» кар'єри, але не часто молода людина має для цього особистісних якостей.

Також існує конфлікт між мотивацією вибору спеціальності та вмінням її оволодіти (в основному відсутність фінансування на навчання). Допомога підлітка з боку суспільства та дорослих необхідна, але у вигляді розумного, неманіпулятивного коригування професійного вибору, заснованого не на випуску готових рекомендацій, а скоріше на поступовому формуванні свідомих, самосвідомих здібностей підлітка. Самостійно плануйте кар'єру та життєві перспективи. Психологія раннього підліткового віку орієнтована на майбутнє. У процесі кар'єрного розвитку людини на неї впливають різноманітні фактори, врахування яких значною

мірою визначає ефективність підготовки її до кар'єрного самовизначення, що відповідатиме потребам ринку праці [12, с. 124].

Самовизначення нерозривно пов'язане з формуванням особистісного світогляду, а його пізнавальна передумова є предметом засвоєння наукових знань, розвитку теоретичного мислення, здійснення пізнавальної діяльності високого рівня.

Водночас світогляд — це не логічний об'єм знань, а сукупність переконань, принципів, ціннісних орієнтацій, що визначають позицію особистості в стратегіях і тактиках вирішення основних проблем. Важливою складовою самовизначення особистості є Я-концепція, яка являє собою динамічну систему Я-концепцій людини, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших характеристик, самооцінку та суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів, що впливають на особистість.

Основним компонентом Я-концепції є самооцінка. На основі механізму самооцінки розвивається самосвідомість особистості. Пов'язане з собою - поняття гонитви, успіху, самооцінки. Звідси адекватна позитивна Я-концепція, яка забезпечує нам психологічний комфорт, самооцінку, відповідне ставлення до інших і, зрештою, радість у житті, навіть у період кризи. Позитивна Я-концепція є одним із способів досягти успіху в особистому житті, роботі, школі та бізнесі. Адже тільки внутрішньо послідовна, поведінково стабільна особистість, що розвивається, може досягти успіху в усіх сферах життя [13, с. 38].

Важливим показником перспективи кар'єри, її реалістичність є здатність співвідносити життєві та кар'єрні очікування, цінності та життєві цілі з кар'єрними планами та співвідносити їх із поточними життєвими ситуаціями. Таким чином, професійне самовизначення особистості пов'язане не з життєвим досвідом, а з її уявленнями про майбутнє.

На думку Є. О. Клімова, «професійне самовизначення, що розуміється як один з найважливіших проявів теми діяльності, можна

розглядати на двох взаємопов'язаних, але переконливих рівнях: гностицизм (у формі перебудови свідомості, у тому числі самосвідомості) і прагматичні (у вигляді реальної зміни соціального статусу, місця людини в системі відносин)» [14, с. 22].

Самооцінка - невід'ємна умова саморегуляційної поведінки, усвідомлення людиною того, яку кар'єру вона обирає. Вибір професії відображає певний рівень особистих прагнень, заснований на оцінці їх здібностей і здібностей. Деякі дослідники зазначають, що рівень домагань серед старшокласників часто перебільшений. Це пов'язано з недостатньою самооцінкою компетенцій та неповним усвідомленням професійних вимог.

Часто з успішністю в школі пов'язана відсутність самооцінки компетентності, оскільки шкільні оцінки не завжди точно відображають справжню компетентність людини в певній галузі. Орієнтація на успішність у школі може призвести до переоцінки та низької самооцінки, що призведе до недостатнього рівня вимог до вибору спеціальності. Недостатня самооцінка може бути серйозним ризиком для реалізації компетентності в діяльності, оскільки часто призводить до величезної невідповідності систем компетентності та схильності [15, с. 68].

Існує великий інтерес до загального рівня розвитку у сфері контролю та оцінки питань самооцінки та основних дисциплін вибору. Крім того, процес вибору спеціальності для старшокласників займає 15-17 років, а структурні елементи сфери контролю та оцінювання, особливо самооцінювання, глобально змінюються. До кінця школи підвищується адекватність самооцінки і змінюються її стандарти. Самооцінка стає стійкою і стає одним із важливих факторів розвитку особистості [16, с. 128].

Вибір професії зазвичай починається з виникнення приватних мотивів, пов'язаних з якимось аспектом або тривалістю змісту конкретної діяльності або будь-якими зовнішніми атрибутами професії. За певних

умов багато факторів, пов'язаних з професією, можуть стати важливими для людини.

Серед них можна відзначити такі:

- її творчі можливості;
- перспективи професійного росту;
- престиж професії;
- її суспільна значимість;
- матеріальні, гігієнічні й інші умови праці;
- його відповідність звичкам, особливостям характеру й т.п.

Це свідчить про те, що професійна орієнтація ґрунтується на широкому колі людських потреб, інтересів, ідеалів та установок. Чим більш повно професійно позиціонований, тим більше можливостей у людини для такої діяльності, і тим більш різноманітне задоволення вона отримує від виконання цього наміру. Таким чином, однією з розвиваючих форм кар'єрної орієнтації є збагачення її мотивації: індивідуальна мотивація на все більш широку систему мотивації [17, с. 90].

Дослідження психологічних аспектів профорієнтації показали, що значення позитивної мотивації часто оцінюється в узагальненому, узагальненому вигляді як вибіркоче позитивне ставлення особистості до кар'єри. У тих же дослідженнях (насамперед психосоціального характеру), які з'ясували мотивацію такого ставлення, питання про рівень професійної орієнтації, її опору на конкретні мотиваційні групи не виникало. Водночас, так само, як є відмінності у цінності мобільності, мають бути відмінності і в мотиваційних аспектах професійного самовизначення [18, с. 181].

Що стосується запитів професії, інтересів її подальшого розвитку, продуктивності, яку вона представляє, то не має значення, який мотив переважає. Вказано на особливе значення наступних видів діяльності, мотивація яких органічно пов'язана з її змістом. Переваги цієї мотивації також є суб'єктивними передумовами задоволеності роботою. [19, с. 65].

Високий рівень професійної спрямованості є якісною особливістю мотиваційної структури особистості, що відображає єдність інтересів та індивідуальності в системі професійного самовизначення. Підвищення рівня спеціалізації є основним змістом її розвитку [17, с. 93].

1.3 Вплив мотивації на вибір професії

Формування особистісної кар'єрної орієнтації є важливим завданням вищої школи. Це основний етап становлення професіонала. Профорієнтація безпосередньо пов'язана з позитивним ставленням до кар'єри, що є однією з найактуальніших проблем педагогіки та педагогічної психології. Такий підхід дозволяє вивчати багато аспектів внутрішнього життя студента: його інтереси, цінності та переконання, мотивації, здібності, знання, навички, вміння, які будуть його майбутнім професійним напрямком [20, с. 320].

У сучасній психології велике значення надається формуванню професійних орієнтацій. Він визначає, чи можна оволодіти професією чи ні, і є «системоутворюючим» чинником особистості професіонала [21, с. 215].

Під професійною спрямованістю розуміють сукупність мотивацій, особистих установок, планів, цінностей у кар'єрній діяльності [22, с. 96].

Теоретичною основою дослідження даного питання є концепція спрямованості особистості як динамічної тенденції С. Л. Рубінштейна. Він розглядає орієнтацію особистості як набір чітких тенденцій, заснованих на потребах і мотиваціях [23, с. 38].

А.Н. Леонтьєв у цьому зв'язку виокремлює два поняття – “значення” і “особистісний сенс” (“усвідомлюване об'єктивне значення” і “значення його для суб'єкта” [24, с. 114].

Підготовка до трудової діяльності включає формування і розвиток орієнтації особистості, засвоєння і перебудову професійних цінностей. Вони не тільки повинні бути легкими для розуміння, але й повинні бути прийнятні внутрішньо. Внутрішнє положення стає умовою, на думку С. Л. Рубінштейна, запобігання зовнішнім впливам. Змістовні аспекти орієнтації включають ціннісно-сміслову структуру та цілі особистості. Вони забезпечують внутрішню цілісність людини і формують її ставлення до себе, до інших, до кар'єри та до всього світу. Ціннісно-сміслові структури є найважливішими регуляторами життя та діяльності людини, у тому числі й професій. Значення предметів і явищ і їх значення для людини визначає її поведінку. Мотивація — це психологічний процес адаптації, який впливає на напрям діяльності та кількість енергії, яка мобілізується для її виконання. Вона тісно пов'язана з потребою людини, тому що з'являється тоді, коли є потреба, а немає нічого.

Мотивація - це початковий етап розумової та фізичної діяльності. Мотивація можлива лише тоді, коли людині вдається співвіднести цілі з особистими цінностями. Чим важливіші цінності, тим сильніше його мотивація. Чим більше особистісні цінності пов'язані з результатами майбутньої діяльності, тим більше внутрішня мотивація живить мотиваційну енергію особистості. Сучасні вітчизняні психологи вважають, що формування ціннісно-інтенсивних компонентів професійної орієнтації є найважливішим завданням професійного самовизначення. Кар'єрне самовизначення – це тривалий, багатогранний процес, що передбачає свідомий пошук сенсу професійної діяльності для особистості, а також пошук людиною власного життєвого шляху [20, с. 320].

Проте неможливо розглядати емоції та почуття, які переживає людина в даний момент, як тригери для своїх дій. Мотиваційна природа образів полягає не в тому, щоб викликати конкретні переживання, а в прогнозуванні індивідуальних переживань. Саме очікування щасливого досвіду створює потяг до досягнення мети. Очікування відчуття щастя

можливе лише тоді, коли люди переживають те саме переживання. Чим вона сильніша, тим сильніше спонукання до дії, і тим сильніше мотивація до дії в очікуваннях і очікуваннях, які її породжують. Сила бажання також залежить від сили індивідуальної уяви, передбачуваної сили нашого розуму, яка відома як випереджувальний рефлекс. Людині іноді важко зрозуміти конкретні мотиви своєї діяльності. При цьому людина завжди може раціонально пояснити причини своїх вчинків, але не завжди це справжня мотивація. Мотивація, пов'язана з усвідомленням, психологічно набуває особливої форми — емоційного забарвлення поведінки.

Мотивація психологічно проявляється у складних особистих переживаннях, а частіше -- у простих емоціях. Людей цікавлять усвідомлені емоційні мотиви, які безпосередньо впливають на стан і зміст очікувань кар'єрного розвитку. Інтерес - це мотивація, яку необхідно проявити в пізнанні особистості. Студентам важливо глибше зрозуміти, що вивчається у вищій школі. Часто задоволення інтересів призводить не до загибелі інтересів, а до внутрішньої реорганізації, збагачення та поглиблення інтересів, у результаті чого виникають нові інтереси, що відповідають вищим рівням пізнавальної діяльності. Інтерес є постійним рушієм когнітивних механізмів [25, с. 275].

За дослідженнями науковців С. А. Єрохіна, Ю. В. Нікітіна, І. В. Нікітіної, професійна мотивація студентів активно формується на 3-4 курсах, при заглибленні в професійно орієнтовані дисципліни та справжньому ознайомленні з практикою. На думку авторів, його структурними компонентами є: ініціаторна мотивація (заохочення діяльності); вибіркова мотивація (вибір мети); реалізаційна мотивація (регулювання, контроль виконання пов'язаних дій); мотивація після реалізації (завершення дії і заохочення).

Професійну мотивацію зведено до трьох основних комплексів:

- Інтерес.
- Обов'язок.

- Самооцінка професійної придатності.

Безпосередній інтерес (виникає на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності) включає:

- професійно-специфічний інтерес (інтерес до предметів, до процесів праці, що характеризують її основні функції, а також до результатів, які виражаються у створених продуктах, наданих послугах тощо);

- загальнопрофесійний інтерес (виникає на основі привабливості найбільш загальних властивостей професії);

- романтичний інтерес (базується на уявленні про незвичайність даної професії); ситуативний інтерес (формується на основі випадкових, нетипових для даної професії ознак).

Опосередкований інтерес (зумовлений деякими організаційними, соціальними та іншими характеристиками професії) включає:

- професійно-пізнавальний інтерес (базується на прагненні до пізнання певних природних, технічних, гуманітарних та інших процесів і явищ); інтерес до самовиховання (проявляється у прагненні до духовного збагачення і формування суб'єктно-ціннісних якостей особистості);

- престижний інтерес (вибір професії, зумовлений перспективами професійного росту і престижністю професії у суспільстві);

- інтерес супутніх можливостей (відображає прагнення молодої людини задовольнити за допомогою обраної професії певні духовні і життєвопобутові запити й потреби (прагнення до спілкування з людьми, потреба в матеріальному забезпеченні тощо);

- невизначений інтерес (в його основі лежить невизначений емоційний потяг до певної професії) [26, с. 2].

Мотив часто визначається як те, чим свідомо спрямовується діяльність людини із задоволення своїх потреб. Отже, в основі всіх збудників поведінки лежать потреби. Однак, одні збудники пов'язані безпосередньо з потребами, а інші спонукають людину до діяльності

опосередковано через свідомість (утворення наміру, постановка цілей, прийняття рішень).

На думку вчених, педагогів і психологів, мотивація лежить в основі психології особистості і визначає особливості поведінки та діяльності індивіда. Все більш очевидною стає можливість розглядати їх без аналізу мотивів. Мотивація є барометром соціальних відносин і того, як вони змінюються. В основі психології особистості мотивація визначає і впливає на напрямок, характер і здібності індивідів. Завдяки своїй складності та багатогранності мотивація в психології широко зрозуміла, витіснена різними психологічними феноменами. На даний момент не створено такої теорії мотивації, яка б не була б суперечливою, але охоплювала б ряд основних функціональних і прикладних питань. Тому існують різні трактування мотивації: спонукання до задоволення потреб суб'єкта; суб'єктивність якоїсь сили; мотивація та визначення вибору уваги до суб'єкта (матеріального чи ідеального) заради якого вона здійснюється; усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору дій та вчинків особистості.

Свідомий вибір професійної мотивації — це мотиваційна система, покликана досягти потреби в оволодінні певною професійною діяльністю.

Мотивація – мотивація людських дій і дій. Мотивація формується в людині, коли вона усвідомлює суспільну значущість обраної діяльності та правильно оцінює свої особисті схильності та здібності. Тому мотивація вибору професії, як і будь-яке психологічне явище, дуже важлива в процесі розвитку з урахуванням вікових змін. Важливо краще зрозуміти не тільки природу мотиваційних змін, а й те, де це вимагає виховного впливу на конкретних етапах розвитку.

Висновки до 1 розділу

Самовизначення досягається шляхом визнання власних якостей та властивостей, своєї унікальності, подібності та відмінності з іншими, істотами та об'єктами, свого місця у світі, свого місця та ролі в суспільстві

та своєї мети. Процеси та результати саморегулюються у життя, їх діяльність та формування відповідного ставлення до навколишньої дійсності, інших і самих себе. Це також процес і результат свідомого вибору людиною тих чи інших відносин, поведінки, способів дій, шляхів і напрямів розвитку. Джерелом внутрішньої мотивації є потреба в автономії та самовизначенні: чим виразніше людина відчуває власну компетентність і почуття самоствердження, тим вищий рівень процесуальної (внутрішньої) мотивації. Потреба в сенсорній компетентності та самовизначенні є базовими потребами індивідів, а їхнє задоволення для певної діяльності призводить до виникнення внутрішньої мотивації цієї діяльності.

Складовою професійного самовизначення є професійні наміри людини, які можуть мати різноманітні форми: від невизначеного наміру оволодіти певною сферою діяльності до складної системи практичних дій щодо пошуку певної роботи чи навчання. Самовизначення нерозривно пов'язане з формуванням особистісного світогляду, а його пізнавальна передумова є предметом засвоєння наукових знань, розвитку теоретичного мислення, здійснення пізнавальної діяльності високого рівня. Водночас світогляд — це не логічний об'єм знань, а сукупність переконань, принципів, ціннісних орієнтацій, що визначають позицію особистості в стратегіях і тактиках вирішення основних проблем.

Важливою складовою особистісного самовизначення є Я-концепція, яка являє собою динамічну систему Я-концепцій людини, що включає усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних та інших характеристик, самооцінку та суб'єктивне сприйняття зовнішніх факторів, що впливають на особистість. Мотивація - це початковий етап розумової та фізичної діяльності. Мотивація можлива лише тоді, коли людині вдається співвідносити цілі з особистими цінностями. Чим важливіші цінності, тим сильніше його мотивація. Чим більше особистісні цінності пов'язані з

результатами майбутньої діяльності, тим більше внутрішня мотивація живить мотиваційну енергію особистості.

Самооцінка — невід'ємна умова саморегульованої поведінки, усвідомлення людиною того, яку кар'єру вона обирає. Вибір професії відображає певний рівень особистих прагнень, заснований на оцінці їх здібностей і здібностей. Це пов'язано з недостатньою самооцінкою компетенцій та неповним усвідомленням професійних вимог.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1 Методичні підходи та концептуальна модель дослідження впливу особистісних якостей на професійне самовизначення майбутніх психологів

Розглядаючи підготовку майбутніх практичних психологів як період професійного становлення, можна припустити, що цей процес розвитку професійно значущих якостей та здібностей, професійних знань і вмінь, супроводжується активним якісним перетворенням особистістю свого внутрішнього світу, що приводить до принципово нового способу життєдіяльності - творчої самореалізації в професії.

Професійне становлення, крім необхідності відповідати вимогам конкретної професійної діяльності, повинне розглядатись у контексті вирішення професійно важливих завдань, що поступово ускладнюються та сприяють оволодінню фахівцем необхідним комплексом професійно значимих ділових, особистісних, комунікативних, моральних якостей тощо.

Таким чином, увесь процес професійного розвитку можна розділити на три великі етапи:

- 1) професійне самовизначення і вибір професії - тут відбувається зародження того, що виступає потім як професійна компетентність і ефективність;
- 2) професійне становлення - в цей період відбувається безпосереднє формування професійної компетентності;
- 3) професійне вдосконалення [27, с. 61].

Повертаючись до питання професійного становлення майбутніх психологів, зазначимо, що останнє відбувається в рамках професійної підготовки у закладах вищої освіти і є доволі складним процесом, що

потребує врахування специфіки студентського віку як важливої стадії особистісного розвитку, виявлення сутності етапів та детермінуючих факторів становлення професіонала у сфері психології, визначення ролі і місця здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних особливостей у формуванні професійно важливих якостей спеціаліста, а також оптимізації умов здійснення успішного професійного розвитку [27, с. 62].

Важливість розгляду мотиваційно-ціннісного компонента професійного вибору у сфері психології зумовлена особливим предметом роботи психолога – внутрішнім світом особистості «Іншого». Визначаючи процес міжособистісної взаємодії психолога і клієнта як складну діяльність, можна стверджувати, що значущість подій, пов'язаних з роботою над почуттєвими або поведінковими проблемами, детермінується мотиваційно-цільовими установками суб'єктів, особистісними та індивідуальними особливостями їх інтелектуальної та емоційної сфери.

Розуміння суб'єктної цінності як своєї, так і клієнта сприяє оптимізації діяльності психолога, підвищенню результативності його психологічного впливу, якщо рівень мотиваційно-ціннісних настанов психолога відповідає гуманістичній спрямованості його особистості. Мотиваційно-ціннісна підструктура синтезує когнітивно-емоційні диспозиції особистості, які надають ситуаціям взаємодії певного особистісного смислу, визначають спрямованість її дій та поведінки.

Аналіз особливостей формування мотиваційно-ціннісного компонента у професійному самовизначенні особистості дає змогу стверджувати, що особистісними детермінантами професійного вибору майбутніх психологів можуть вважатися:

- комплекс мотивів професійного вибору (професійна мотивація психологів, чинники привабливості професії тощо);
- професійно-ціннісні орієнтації;
- особистісні конструкти;

- особистісні настанови;
- уявлення про «Іншого» як цінність у практиці надання психологічної допомоги.

Мотиви професійного вибору розкривають усвідомлені та неусвідомлювані професійні наміри старшокласників, а також ті чинники, які визначають привабливість окремих аспектів майбутньої професійної діяльності. Комплекс мотивів впливає на суб'єктивне визначення й оцінку ситуацій професійної взаємодії, зумовлює формування когнітивно-емоційних оцінювальних структур, які детермінують особливості поведінки у професійному спілкуванні.

Професійно-ціннісні орієнтації відображають уявлення про найважливіші, значущі цілі і завдання майбутньої діяльності. Взаємини психолога і клієнта особливі за змістом, технологіями, особистісними характеристиками його учасників, самою ситуацією спілкування. Своєрідність їх також викликана тим, що в процесі життєдіяльності кожна людина набуває власної унікальної моделі світу, що виявляється у комбінації суспільного і особистого досвіду [28, с. 62].

На основі аналізу вітчизняних і зарубіжних теоретичних психологічних джерел, які висвітлюють феномен самовизначення, як зазначає Н.А. Богдан, доцільною виявляється позиція, згідно з якою самовизначення є процесом самостійного усвідомлення себе в двох площинах - для себе самого і для соціуму, на основі суспільних та індивідуальних ціннісних орієнтацій, що виявляється через його специфічні форми (особистісне самовизначення, професійне, соціальне, рольове та ін.). При цьому кожна з цих форм, маючи свій зміст і особливості прояву, знаходяться в тісному взаємозв'язку одна з одною, і складають єдине ціле - самовизначення особистості [29, с. 101].

Відповідно до принципу детермінізму «психічне виходить за межі внутрішнього світу свідомості, вступає у зв'язки і відношення, які перебувають поза цим внутрішнім світом». Отже, «свідомість є

відображення буття і в цій якості вона вже вміщує в собі зовнішнє, немов би у знятому вигляді. Відтак, за своїм джерелом і походженням свідомість як внутрішнє співвідноситься із зовнішнім, воно ним детерміноване». Така детермінація, за словами Є. В. Шорохової, здійснюється не тільки в пізнавальному ставленні людини до зовнішнього світу, в результаті якого зовнішнє стає внутрішнім, а й зовнішні впливи віддзеркалюються суб'єктом [30, с. 29].

За логікою дослідження майбутні практичні психологи із зовнішніми впливами зустрічаються в повсякденній практиці своєї життєдіяльності: в школі, в сім'ї, в університеті, в практичній професійній діяльності, в різних середовищах і умовах їх протікання.

Відповідно до принципу детермінізму в результаті психологічної діагностики необхідно було визначити, які ж саме зовнішні умови в кожному окремому випадку детермінують ті чи ті психічні явища, у нашому випадку, встановити, що саме впливає на вибір майбутньої професії студентами та ієрархію становлення їхніх професійно-ціннісних орієнтацій.

Водночас для об'єктивності експерименту потрібно було вивчити і враховувати внутрішні умови, а саме: індивідуально-психологічні та вікові особливості студентів, потреби, настанови, інтереси, почуття і здібності, систему знань, умінь і навичок, які віддзеркалюють індивідуальний досвід студента та набутий досвід людства.

Тому, за принципом детермінізму, будемо розглядати професійно-ціннісні орієнтації майбутніх практичних психологів як внутрішнє надбання через детермінацію зовнішнього, тобто враховувати умови навчання у ВНЗ, які впливають на особистість, опосередковані її станом і визначають відповідну майбутню професійну діяльність особистості [31, с. 101].

Формування професійно-ціннісної сфери майбутніх практичних психологів можливе лише на основі комплексного врахування особистісної сфери як предиктора професійно-ціннісної спрямованості та умов професійної підготовки майбутнього практичного психолога у вищому

навчальному закладі. Ці умови виступають у ролі причинності як сукупності обставин, які передують у часі функціонуванню фахівця в професії, але не вичерпують повністю складне утворення «особистість практичного психолога» [32, с. 98].

Відтак, принцип детермінізму сприяє організації, проведенню та управлінню процесом дослідження, оскільки підкреслює закономірність і необхідність залежності психічних явищ від чинників, що їх породжують, пояснює «причини виникнення, а, відповідно, і шляхи цілеспрямованого формування та розвитку професійно-ціннісних орієнтацій особистості. Водночас, з урахуванням зазначеного методологічного принципу, «поведінку особистості можна трактувати, спираючись на розуміння ціннісних орієнтацій як одного з провідних джерел активності суб'єкта» [33, с.67]).

Невід'ємною умовою загального становлення здорової, розвиненої особистості є вміння конструктивно переживати кризові ситуації, розглядаючи їх не як катастрофу, а як можливість для отримання нового досвіду і самозмінювання. Одним із різновидів кризових ситуацій є внутрішньо особистісний конфлікт. Цей вид конфлікту є одним із найскладніших конфліктів, який відбувається безпосередньо у внутрішньому світі людини. Саме життя людини – це внутрішній конфлікт, від якого нікуди не дітися. Для психічно здорової людини внутрішньо конфліктна ситуація, яка не виходить за рамки норми вважається природною. Ситуація внутрішньої напруги і протиріч не тільки природна, але й необхідна для розвитку і самовдосконалення особистості.

Будь-який розвиток особистості не може здійснюватися без внутрішніх протиріч, а там де є протиріччя, там є конфлікт. Якщо такий конфлікт в рамках норми, то він є дійсно необхідним, тому що незадоволення собою, критичне відношення до власного «Я», як важливий внутрішній двигун, заставляє людину йти по шляху самовдосконалення тим

самим наповнюючи змістом не тільки своє власне життя, але й вдосконалюючи світ в цілому.

Такі конфлікти умовно можна назвати як «конфлікти між тим, що є і тим, що хотілося б мати», або «між тим, що ви хочете і тим чого не хочете», «між тим, хто ви є і тим, ким хотіли би бути». Основу класифікації внутрішньо-особистісного конфлікту становить концепція Н. Гришиної (мотиваційний конфлікт, моральний конфлікт, конфлікт нереалізованого бажання, рольовий конфлікт, адаптаційний конфлікт, конфлікт неадекватної самооцінки). Стратегії розв'язання конфліктів завжди передбачають здійснення вибору.

За класифікацією К. Левіна, мотиваційні конфлікти поділяються на: 1) конфлікт типу «наближення-наближення» – необхідність вибору між двома однаково привабливими альтернативами; 2) конфлікт типу «запобігання-запобігання» – вибір між двома однаково непривабливими можливостями; 3) конфлікт типу «наближення-запобігання», мета водночас є привабливою і не привабливою.

Спільним для всіх особистісних конфліктів є потреба у особистісних змінюваннях. Природно, що у процесі вирішення конфлікту, людині необхідно зробити вибір на користь одного із можливих варіантів. Наприклад, кохання чи багатство, сім'я чи робота, особисте життя чи кар'єра [34, с.128]

Отже, внутрішньо особистісний конфлікт – це конфлікт всередині психологічного світу особистості, який представляє собою зіткнення її протилежно спрямованих та взаємовиключних мотивів (потреб, інтересів, цінностей, цілей, ідеалів).

Ознаками внутрішньо особистісного конфлікту проявляються наступним чином:

- когнітивна сфера: зниження самооцінки, усвідомлення свого стану як психологічного тупика, затримка у процесі прийняття рішення, глибокі сумніви в істинності принципів, якими людина раніше керувалася;

- емоційна сфера: психоемоційна напруга, часті й значні негативні переживання;

- поведінкова сфера: зниження якості й інтенсивності діяльності, зниження задоволеності діяльністю, негативне емоційне тло спілкування;

- інтегральні показники: погіршення механізму адаптації, посилення стресу. Класифікація внутрішньо особистісних конфліктів включає у себе диференціацію структури відносно внутрішнього світу людини (мотивів, цінностей, самооцінки).

Виходячи з такого розуміння, виділяються наступні внутрішньо особистісні конфлікти:

- конфлікт між структурними компонентами внутрішнього світу особистості;

- мотиваційний конфлікт;

- моральний конфлікт;

- конфлікт не реалізованого бажання;

- рольовий конфлікт;

- адаптаційний конфлікт;

- конфлікт не адекватної самооцінки.

Виділяють наступні характеристики внутрішньо особистісного конфлікту:

1. Внутрішньо особистісний конфлікт проявляється в результаті взаємодії елементів внутрішньої структури особистості.

2. Сторонами внутрішньо особистісного конфлікту виступають різнопланові інтереси, цілі, мотиви і бажання які одночасно існують в структурі особистості.

3. Внутрішньо особистісний конфлікт виникає тільки тоді, коли сили, які діють на особистість, є рівновеликі. В іншому випадку людина із двох бід вибере меншу, із двох благ – більше, надасть перевагу винагороді перед покаранням.

4. Будь-який внутрішній конфлікт супроводжується негативними емоціями. Внутрішньо особистісний конфлікт один із найскладніших конфліктів, який відбувається безпосередньо у внутрішньому світі людини [35, с.40].

Так, ситуація внутрішньої напруги і протиріч не тільки природна, але й необхідна для розвитку і самовдосконалення особистості. Будь-який розвиток особистості не може здійснюватися без внутрішніх протиріч, а там де є протиріччя, там є конфлікт. Якщо такий конфлікт в рамках норми, то він є дійсно необхідним, тому що незадоволення собою, критичне відношення до власного «Я», як важливий внутрішній двигун, заставляє людину йти по шляху самовдосконалення тим самим наповнюючи змістом не тільки своє власне життя, але й вдосконалюючи світ в цілому.

Такі конфлікти умовно можна назвати як «конфлікти між тим, що є і тим, що хотілося б мати», або «між тим, що ви хочете і тим чого не хочете», «між тим, хто ви є і тим, ким хотіли би бути». Вирішення внутрішньо особистісних конфліктів, перш за все, залежить від самої людини, від здібності та можливості жити у згоді (гармонії) з самим собою та оточуючим середовищем. До ситуацій, які викликають внутрішньо особистісні конфлікти, можна віднести: конфлікти цінностей; конфлікти між цінністю та нормою; конфлікти між цінністю і потребою, тощо. Найскладнішими серед них є неусвідомлений внутрішній конфлікт. Його основу становлять не повністю розв'язані в минулому конфліктні ситуації про які людина забула або витіснила із свідомості. Але на підсвідомому рівні ми продовжуємо нести вантаж не розв'язаних в минулому проблем та підсвідоме відновлюємо старі конфліктні ситуації нібито намагаємось вирішувати їх знову. Приводом для відновлення неусвідомленого внутрішньо особистісного конфлікту можуть стати обставини схожі з минулою невирішеною ситуацією [36, с.163].

У працях вчених (В. Панок, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Чепелева, Є. Чорний та ін.) знаходимо думку про те, що конструювання моделі

особистості психолога практика повинно відображати комплекс його професійно-психологічних завдань:

- вектор взаємодії суб'єкта з довкіллям (психосоматичне здоров'я, суб'єкт діяльності, особистісні риси, соціальна поведінка, значеннєвий (смысловий));
- вектор структурної організації суб'єкта (когнітивна, мотиваційна і операційна складові структури суб'єкта);
- вектор часу, який дає можливість простежити динаміку системи і спрогнозувати подальший її розвиток [37, с.27].

2.2 Психодіагностичні методи дослідження емоційно-вольового компонента професійного самовизначення

Аналізуючи теоретичні засади проблематики готовності практичних психологів до здійснення професійної діяльності, ми розглядаємо "готовність" через призму міждисциплінарного підходу. Саме такий напрямок зумовлено трактуванням поняття "готовність", яке представлено у концепціях провідних вчених різних галузей. Вивчення різних підходів дозволить детально проаналізувати феномен поняття готовності, що в свою чергу є важливою складовою професійної діяльності практичних психологів.

Проблема підготовки практичних психологів до професійної діяльності актуальна у дослідженнях науковців різних країн, в тому числі і України. Зацікавленість даною проблематикою, насамперед, пояснюється тим, що майбутній практичний психолог, перш за все, повинен підготувати себе, щоб потім успішно працювати з іншими людьми. Мається на увазі, що результати професійної діяльності практичного психолога залежать від рівня його загально-особистісного розвитку, частиною якого є готовність [38, с.32].

Готовність до професійної діяльності є обов'язковою складовою діяльності спеціаліста кожної професійної сфери. Однак поняття готовності щодо кожної професії потребує чіткої конкретизації, оскільки концептуальні підходи мають певні розбіжності щодо інтерпретації феномену "готовності".

Одним із головних чинників у розбіжностях підходів щодо тлумачення готовності є структура професійної діяльності, котра кожен професію характеризує як самостійну, специфічну структуру. В цілому, готовність, як наукове поняття, вживається для визначення діяльності, психологічного стану, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості. Готовність є цілісним психічним явищем, яке характеризується інтеграцією знань та умінь, які потрібні для виконання певної конкретної діяльності.

К. Дурай-Новакова та І. Красавін, аргументували це тим, що готовність як стан, не є вродженими у людини, а навпаки – стан, що є наслідком набуття людиною досвіду, який формується у процесі позитивного ставлення, усвідомлення потреб, мотивів у безпосередньому виді діяльності. Це дозволяє стверджувати, що готовність практичних психологів до здійснення професійної діяльності може створюватися під час навчального процесу, а також під впливом досвіду окремої особистості [39, с.130].

Досліджуючи емоційно-вольовий компонент самоефективності, який недостатньо вивчений у психології й репрезентований, з одного боку, емоційним ставленням індивіда під час оцінки власної особистості, референтами якої є не лише показник самооцінки, а й усвідомлення своєї цінності, самоприйняття, наявність внутрішніх конфліктів, самоповага, самозвинувачення та аутосимпатія; і з другого боку, уключає рівень вольової саморегуляції старшокласників, що виявляється в здатності до самоконтролю, наполегливості й спроможності доводити розпочату

справу до кінця, володіти собою в різних ситуаціях, керувати свідомо своїми діями, станами та спонуканнями. [39, с. 140].

Розглянемо дослідження, які проводилися на базі 11-х класів Луцької спеціалізованої загальноосвітньої школи № 1 та Луцької загальноосвітньої школи № 15.

Вибірку становили старшокласники віком 15-17 років загальною кількістю 80 осіб. Дослідження проводили у вересні-жовтні 2019 р.

Розподіл діагностованих на групи згідно з рівнем їхньої само-ефективності за методикою «Шкала загальної самоефективності» (Р.Шварцер, М. Єрусалем):

- група 1 - старшокласники із самоефективністю нижчою від середнього рівня (15 % осіб, із яких –сім хлопців та п'ять дівчат);
- група 2 - учні із середнім рівнем самоефективності (20 % осіб, шість хлопців і 10 дівчат);
- група 3 –респонденти із самоефективністю вищою від серед-нього рівня (65% опитаних, середяких - 21 хлопець та 31 дівчина).

Учнів із низьким і високим рівнями самоефективності не виявлено. Статистично значущі відмінності в показниках самоефективності діагностованих визначено в результатах першої та другої груп ($F=77,21$, при $\alpha \leq 0,001$); першої й третьої ($F=235,2$, при $\alpha \leq 0,001$); другої та третьої груп ($F=78,9$, при $\alpha \leq 0,001$).

Отже, середньогрупові показники школярів за тестом визначення самоефективності Дж. Маддукса й М. Шеєра (модифікація Л. Бояринцева, Р. Кричевського), показали, що найвищі результати самоефективності у сферах діяльності та спілкування, порівняно з показниками трьох груп, визначено в діагностованих третьої групи ($X_{сер}=4,67$ і $X_{сер}=33,32$, відповідно), а найнижчі - у школярів першої групи ($X_{сер}=-2,67$ та $X_{сер}=14,08$). В учнів із середнім рівнем самоефективності ці дані виявилися посередині ($X_{сер}=1,43$ й $X_{сер}=24,06$, відповідно).

Тобто усереднені показники за сферами самоефективності засвідчують таке: у респондентів групи 1 виявлено низькі показники у сфері діяльності та середні - у спілкуванні. Учні із середнім рівнем і із самоефективністю вищою від середнього рівня мають низькі показники у сфері діяльності та високі у сфері спілкування.

Тобто старшокласники другої й третьої груп упевнено почуваються в ситуаціях спілкування з іншими людьми, не бояться першими виявити ініціативу, їм легко йти на контакт і знаходити нових друзів. Проте учні всіх трьох груп не завжди впевнені у своїх силах та доводять розпочату справу до кінця [40, с. 141].

Завдяки однофакторному дисперсійному аналізу визначено статистично значущі відмінності в результатах самоефективності у сфері спілкування учнів першої й третьої груп ($F=3,69$, при $\alpha \leq 0,05$) та другої й третьої ($F=3,18$, при $\alpha \leq 0,05$), а також самоефективності у сфері діяльності першої та третьої груп ($F=10,07$, при $\alpha \leq 0,01$).

Опрацювання результатів за опитувальником самоствавлення С.Бодальова, С. Століна засвідчує таке:

- старшокласники із самоефективністю нижчою від середнього рівня, хоча й за всіма шкалами мають значно нижчі результати, проте найнижчі демонструють за шкалами самоприв'язаності ($X_{сер}=3,58$) та самовпевненості ($X_{сер}=4,01$). Тобто ці учні мають бажання щось у собі змінити, відчують потребу відповідати ідеальному образу «Я» про себе, незадоволені собою й своїми можливостями, а також сумніваються в тому, що можуть викликати повагу оточення;

- учні із середнім рівнем самоефективності демонструють високий рівень самоприйняття ($X_{сер}=5,8$), внутрішньої конфліктності ($X_{сер}=6,5$) й самозвинувачення ($X_{сер}=5,9$).

Отже, вони загалом дружньо ставляться до себе, схвалюють свої плани та бажання, намагаються приймати себе такими, якими є, навіть із недоліками; водночас бувають частонезгідні із собою й рефлексують із

приводу власних недоліків, інколи переживають почуття провини, мають сумніви та зазвичай готові поставити собі в провину свої невдачі; - у діагностованих старшокласників із самоефективністю вищою від середнього рівня, на відміну від решти груп, визначено високі показники за шкалами самовпевненості ($X_{\text{сер}}=6,5$), самокерівництва ($X_{\text{сер}}=6,3$), дзеркального «Я» ($X_{\text{сер}}=6,4$) та самоцінності ($X_{\text{сер}}=7,3$).

Тобто вони мають уявлення про себе як про самостійну, вольову, енергійну й надійну особистість, яку є за що поважати;

упевнені, що є активними суб'єктами діяльності та мають внутрішній стрижень, а тому очікують на визнання своєї цінності іншими людьми; загалом ці школярі зацікавлені у власному «Я», прагнуть до самопізнання [40, с. 142].

Статистично значущі відмінності в результатах діагностованих визначено в учнів першої й другої груп за шкалами самовпевненості ($F=3,74$, при $\alpha \leq 0,05$) та конфліктності ($F=5,8$, при $\alpha \leq 0,05$); другої й третьої груп за шкалами самовпевненості ($F=21,03$, при $\alpha \leq 0,001$), самокерівництва ($F=8,6$, при $\alpha \leq 0,001$), дзеркального «Я» ($F=3,7$, при $\alpha \leq 0,05$), самоприв'язаності ($F=3,9$, при $\alpha \leq 0,05$), конфліктності ($F=7,7$, при $\alpha \leq 0,01$) і самозвинування ($F=3,79$, при $\alpha \leq 0,05$); першої й третьої груп за шкалами самовпевненості ($F=33,03$, при $\alpha \leq 0,001$), дзеркального «Я» ($F=5,3$, при $\alpha \leq 0,05$) та самоцінності ($F=5,03$, при $\alpha \leq 0,05$).

Середньогрупові результати діагностованих за тестом-опитувальником А. Зверькова і Є. Єйдмана дають змогу стверджувати про таке:

- в учнів третьої групи встановлено високі за шкалами загального рівня саморегуляції ($X_{\text{сер}}=14,69$) і наполегливості ($X_{\text{сер}}=10,04$).

Тобто ці старшокласники вирізняються здатністю до володіння собою, упевненістю в собі, стійкістю намірів, розвиненим почуттям обов'язку, прагненням завершити розпочату справу та мобілізованістю під час подолання перешкод;

- високі результати старшокласники другої групи продемонстрували лише за шкалою самоконтролю ($X_{сер}=8$), усі інші показники перебувають усередньому діапазоні ($X_{сер}=12,93$ - загальний рівень саморегуляції й $X_{сер}=8,43$ - за шкалою наполегливості), тобто ці учні теж прагнуть до завершення розпочатої справи та мобілізовані в долати перешкоди, до того ж вони також спроможні до контролю власних емоційних станів і реакцій;

- на відміну від вищезгаданих груп, школярі першої групимаяють нижчі показники за всіма шкалами загального рівня саморегуляції ($X_{сер}=10,75$), наполегливості ($X_{сер}=7,08$) й самоконтролю ($X_{сер}=6$).

Тобто вони не завжди завершують розпочату справу, часто можуть не контролювати власні емоційні стани та реакції, бувають не впевнені у своїх силах, можливостях і здібностях. Статистично значущі відмінності в результатах діагностованих визначено в першій і третій групах за шкалами загального рівня саморегуляції ($F=6,88$, при $\alpha \leq 0,01$) та наполегливості ($F=8,3$, при $\alpha \leq 0,01$).

На основі вище викладеного, самоєфективність - складний психологічний конструкт, який розглядають переважно як здатність до усвідомлення особистістю своїх здібностей і їх найефективнішого застосування, що містить когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Виокремлюють такі види самоєфективності, як діяльнісна, комунікативна й особистісна. У старшому шкільному віці самоєфективність пов'язана з усвідомленням сенсу та мотивів навчання, автономністю, професійним самовизначенням, позитивним самостваренням, самоповагою, самокерівництвом і спроможністю до самоорганізації загалом [40, с. 142].

За орієнтацію та знання в специфічних умовах діяльності відповідає орієнтаційний компонент. Операціональний компонент у структурі професійної готовності свідчить про рівень володіння способами і засобами здійснення професійної діяльності та опанованими вміннями і навичками.

Щодо вольового компоненту, то він у свою чергу свідчить про наявність внутрішньої потреби особистості керувати своїми діями при здійсненні професійної діяльності. За самооцінку свого рівня підготовленості до виконання професійних обов'язків, розв'язання професійних проблем та задач згідно алгоритму відповідає оціночний компонент. Загалом, із перелічених характеристик кожного з компонентів структури професійної готовності ми розуміємо, що жоден не може існувати самостійно, оскільки вони забезпечують цілісність процесу.

Загалом, у науковій літературі виділяються два підходи до розуміння поняття готовності як цілісного явища. Із однієї точки зору воно трактується як психічний стан особистості, а з іншого – готовність є системою властивостей особистості та якостей особистості. Тому досить часто ці поняття переплітаються та утворюють цілісне інтегративне явище у структурі розвитку особистості. Поєднання різних точок зору на це поняття дозволяє виділити дотичну особливість його у роботах багатьох вчених. Зокрема, думки поєднуються у тому, що готовність передбачає сформованість знань, вмінь та навичок, що впливають на відношення до майбутньої професійної діяльності особистості, котра прагне реалізувати себе у професійній діяльності. Також, важливий психологічний компонент, який забезпечує психологічну готовність до здійснення професійної діяльності майбутніх практичних психологів. Формування психологічної готовності до професійної діяльності поєднує у собі врахування інтересів, особливостей індивідуальності кожного майбутнього практичного психолога [41, с. 94].

Проаналізувавши сутність та компоненти готовності майбутніх практичних психологів до здійснення професійної діяльності, ми хочемо звернути увагу на питання особливостей процесу її формування у студентів. У науковій психолого-педагогічній літературі процес формування професійної готовності студентів до їх професійної діяльності складається

із етапів професійної орієнтації, професійного вибору, професійного навчання і виховання у ЗВО.

Звичайно, більшість знань, умінь, навичок у студента формує заклад вищої освіти, викладачі, його бажання навчатися та бути практичним психологом, дійсно, професіоналом, але потрібно пам'ятати і про моральну, індивідуальну готовність студента. У цій ситуації відповідальність за свою готовність до професійної діяльності несе сам студент, але при цьому важлива допомога викладацького складу, серед якого часто є практикуючі практичні психологи. Саме вони можуть допомогти студенту власним прикладом набути психологічної готовності та мотивації до здійснення професійної діяльності [42, с. 123].

Підтвердженням вище описаної думки, є дослідження професійної готовності студентів із точки зору психологічної готовності І. Болотнікової. Науковець зазначала, що психологічна готовність до професійної діяльності майбутніх практичних психологів характеризується станами і властивостями особистості, її психологічними характеристиками, які формують короткотривалу або ж тривалу готовність.

Короткотривала готовність є ситуативною і має у собі установки на усвідомлення професійної діяльності, моделі поведінки, оцінку власних можливостей. А тривала або ж професійна готовність характеризується конкретною готовністю до виконання професійної ролі.

Саме тривала готовність є багатокомпонентною і характеризується усвідомленням ролі професії психолога у суспільстві та усвідомлення соціальної відповідальності за свою професійну діяльність. Поєднання цих двох видів психологічної готовності забезпечує розвиток і єдність усіх компонентів готовності до професійної діяльності, що є показником рівня професійної психологічної готовності випускника до виконання професійних обов'язків [43].

Результатом готовності має бути сформований рівень готовності у даному напрямку професійної діяльності практичного психолога. Проте, не

завжди після завершення навчання або ж у процесі навчання, молоді практичні психологи володіють достатнім рівнем професійної готовності. Тому важливо вивчити питання покращення або ж підвищення готовності до професійної діяльності. Аспекти вивчення рівня готовності та особливостей її підвищення у майбутніх практичних психологів до здійснення професійної діяльності, вивчали у своїх працях М. Малькова, Т. Мартинюк, Т. Федорченко.

Основними шляхами покращення професійної готовності вчені вважали спрямованість навчальної діяльності, організованість, мотивацію, свідому позицію. У той самий час, важливі відповідні професійні якості, уміння та навички, що є необхідними для професійної діяльності загалом [44, с. 105].

Із вивчення наукової літератури, ми припускаємо, що підвищення рівня готовності майбутніх практичних психологів має відбуватися систематично, цілеспрямовано, що забезпечить ефективність їх професійної діяльності.

У роботах В. Моляко запропонована класифікація рівнів готовності:

- високий рівень готовності;
- середній рівень готовності;
- низький рівень готовності.

У цій концепції описані усі притаманні професійні якості, психологічні особливості та здатність або ж нездатність до виконання професійних завдань та обов'язків. Ми звертаємо увагу на дану класифікацію, оскільки ми погоджуємося із його думкою, для того щоб знати як покращити готовність будьякого спеціаліста до здійснення професійної діяльності, перш за все потрібно діагностувати на якому рівні вона перебуває. Це дозволить з'ясувати на який компонент готовності потрібно здійснювати вплив. Щодо деталізації рівнів готовності, то кожен характеризується певними притаманними особливостями.

Наприклад, низький рівень готовності характеризується невмінням випускника ЗВО розв'язувати професійні завдання, а також неадекватним рівнем самооцінки, в тому числі і професійних можливостей. Для середнього рівня характерно невміння диференціювати професійні завдання та часткове їх виконання. Щодо високого рівня готовності, то він характеризується самостійністю у розв'язанні та виконанні професійних завдань, адекватним рівнем самооцінки себе та своїх професійних можливостей. Особливістю високого рівня професійної готовності є здатність до швидкого та компетентного вирішення професійних завдань у складних умовах та умовах дефіциту часу.

Отже, із даної класифікації можемо спостерігати, що кожен рівень готовності має свої особливості, які є різноплановими: від професійних до психологічних та особистісних. Для підвищення рівня готовності потрібно визначити так звану "слабку" сторону готовності і цілісно впливати на неї [44, с. 105].

Для підвищення професійної готовності майбутніх практичних психологів, ми вважаємо що потрібно здійснювати цілісний вплив на усі компоненти готовності, оскільки високий їх рівень сформованості свідчить про цілісну готовність майбутнього спеціаліста до здійснення професійної діяльності.

У практиці ЗВО відсутня система продуктивного особистісно-професійного розвитку майбутнього психолога, переважають репродуктивні методи його навчання, які забезпечують лише отримання знань студентом. У результаті цього, відбувається становлення практичного психолога, формування його особистісної і психологічної готовності лише після закінчення ЗВО. Набуття відповідного рівня психологічно-особистісної готовності відбувається методом "спроб і помилок" саме під час здійснення ним практичної діяльності. Все це підтверджує наявність протиріччя між соціальним замовленням суспільства на психологів, здатних вирішувати складні професійні завдання в сучасних умовах. Також, це

призводить до травматизації, розчарування практичного психолога, який з'ясовує для себе не сформований рівень саме особистісної та психологічної готовності до здійснення професійної діяльності [45, с. 15].

Загалом, психологічна готовність практичних психологів складається із індивідуальних риси особистості, переконань, здібностей, інтересів, особливостей перебігу пізнавальних процесів, а саме пам'яті, мислення, уваги емоційності, морального потенціалу особистості, емпатії, які забезпечують успішне виконання професійних функцій. Тому важливо при підготовці практичних психологів використовувати особистісний підхід при формуванні готовності до здійснення професійної діяльності.

Поділяємо думку О. Шолох, що особистісний підхід вбачає готовність як результат підготовки особистості до певної діяльності. Готовність розглядається як стійка, багатоаспектна, ієрархізована властивість особистості, що складається із важливих компонентів: мотиваційний, особистісний, когнітивний та операційний. Ці компоненти відповідають адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності практичних психологів [46, с. 145].

2.3 Особливості дослідження індивідуально-психологічного компонента професійного самовизначення особистості

Реалізація нової освітньої парадигми в Україні створює виклик для закладів вищої освіти: не просто формувати систему знань, умінь та навичок (так званих ЗУНів), а формувати та розвивати необхідний комплекс компетентностей у студентів на основі знань, умінь та навичок для їх особистісного, професійного становлення й успішності в сучасному мінливому світі.

Однією з ключових загальних компетентностей майбутніх фахівців різних галузей суспільства є соціальна компетентність, яку ми розглядаємо як інтегровану якість особистості, що уявляє собою динамічну

комбінацію цінностей, мотивів, знань, умінь, навичок, індивідуально - психологічних якостей та дозволяє особистості бути успішною в освітній, соціокультурній, професійній діяльності на основі гармонійного співіснування внутрішнього світу та зовнішньої мінливої соціальної реальності.

Складність явища соціальної компетентності дозволила нам умовно визначити її структурні компоненти, що комплексно відбивають досліджуваний феномен: мотиваційно - ціннісний, когнітивний, діяльнісно - поведінковий, індивідуально - психологічний [47, с. 46].

За визначенням О. Караман, В. Курила, С. Максименко, С. Савченка, С. Соловієнко та ін., індивідуально - психологічні особливості - неповторна своєрідність фізіологічної, психічної та психологічної організації кожної людини. Природною передумовою індивідуальних особливостей людини є спадкові та природжені біологічні особливості будови та функцій організму. Індивід народжується з властивими йому конкретними задатками, на ґрунті яких упродовж життя залежно від умов виховання розвиваються й формуються притаманні певному індивіду будова та функції організму, особистісне психічне буття, психологічні якості.

До індивідуально - психологічних особливостей людини належать рівень сформованості психічних та фізіологічних властивостей її як індивіда та рівень розвитку психологічних якостей - як особистості, зокрема цінностей, мотивів, установок, системи знань, досвіду, поведінки, міжособистісної взаємодії, соціальної активності тощо.

Л. Варяниця в структурі індивідуально - психологічного компоненту соціальної компетентності особистості розглядає особистісні здобутки, настанови, принципи, традиції, які індивід набуває протягом життя.

Д. Годлевська передбачає в цьому компоненті професійно - особистісні якості (рефлексія, креативність, емпатія), що визначають

позицію і спрямованість людини як особистості, індивіда та суб'єкта діяльності, а також емоційний прояв цих якостей.

Т. Гущина пов'язує індивідуально - психологічний компонент соціальної компетентності із самовизначенням особистості в умовах складної взаємодії зовнішніх (соціально детермінованих) і внутрішніх (індивідуально - особистісних) чинників.

М. Докторович в індивідуально - психологічному компоненті вбачає усвідомленість дій особистості на основі роздумів, розуміння, аналізу, стереотипів тощо. Це - пошук ідентичності особистості, що, у свою чергу, формує «Я - образ». Завдяки сформованості образу «Я» формуються знання, вміння, навички, притаманні соціально компетентній особистості.

С. Курінна особистісно - психологічний компонент описує як процес індивідуалізації (пошук засобів утвердження своєї індивідуальності в процесі ототожнення із соціумом), інтеграції (подолання суперечності, заснованої на прагненні соціуму уподібнити особистість до власних очікувань, а особистості - до персоніфікації [47, с. 47]).

У дослідженнях Л.І. Анциферової стверджується, що унікальність людського існування залежить від здатності особи до непересічного сприйняття дійсності, утворення на цій основі системи власних переконань і вражень, оціночної позиції щодо ситуацій повсякдення і свого буттєвого призначення. Авторка розглядає плин людського життя як розгорнуту в часі функцію перманентного обрання особою певних позицій, прийняття у конкретних ситуаціях рішень і залучення свого потенціалу у протидії негативним впливам довкілля.

Кожній людині протягом життя доводиться робити багато екзистенційних, тобто, дотичних за своєю сутністю до існування взагалі, виборів, що вибудовують неперервний ланцюг подій у лінію її життя. Щоразу особа потрапляє в «жорнова» нових соціальнопсихологічних зв'язків, в незвичайні обставини, наслідком чого є створення свого

унікального життєвого світу й оволодіння новими способами життя [48, с. 92].

Особливість людської психології і суть побудови особою траєкторії власного життя уміщує подолання протиріч зовнішньої і внутрішньої природи, в пошуках різноманітних підходів і способів їх вирішення. Одні люди, ухиляючись від вирішення зовнішніх неузгодженостей, опиняються під впливом протиріч внутрішніх (своїх цінностей, спонук, мотивів, потягів, переконань тощо). Інші, навпаки, легко позбуваються протиріч та доладно впорядковують власний внутрішній світ, активно беруться за вирішення проблем, продюкованих зовнішніми обставинами. Інакше кажучи, людському життю притаманні різного ґатунку і значення внутрішні суперечності та інспіровані зовнішньою проблематикою труднощі, що з різним ступенем вияву постають перед людиною, визначаючи її прогресивні чи регресивні тенденції розвитку, окреслюючи ключові моменти психофізичного функціонування [49].

Особа, яка не може справитись з негативними впливами навколишнього середовища, переживає стан дезадаптації - це унеможливлення адекватно дієвого сприйняття і переживання умов-ситуацій дійсності, щовиявляється у екзистенційному відчуженні або екзистенціальній ізоляції.

Відчуження особистості від довколишнього світу – це тенденція перенасиченості сучасного життя інформаційними впливами, щорозгортається на трьох рівнях-вимірах:

- 1) відокремленість (відстороненість) від природи;
- 2) нестача (дефіцит) поцінованих людиною (значущих, вартісних) глибоких міжособистісних стосунків;
- 3) дезінтегроване відчуття свого власного Я та втрата чи послаблення автентичності свого буття.

Стратегія життя людини має три основні ознаки-маркери:

- 1) обрання виховного напрямку, способу життя;

- 2) визначення наскрізних буттєвих призначень (глобальних цілей);
- 3) поетапне планування реалізації пріоритетних життєвих запитів (проміжних, локальних цільових домагань).

Стратегія, котра першочергово виникає як наскрізний задум організації людського життя, як її сенс, ідеально спланована програма дій і вчинків, надалі вимагає зреалізування на практиці цієї моделі чи стилю взаємодії зі світом. Більшою мірою дійсність наражає людей на життєві дихотомії: з одного боку, зовнішній світ дозволяє суб'єкту життєдіяльності обрати унікальний шлях реалізації персоніфікованого буттєвого задуму, а з іншого – форматує його свідомість, обрамлюючи здобутки усталеними (пересічними) домаганнями (гроші, слава, мода, статус, споживацтво тощо).

Наміри людини і зустрічні вимоги життя часто утворюють протиріччя між тим, чого насправді прагне людина, і тим, які можливості надає їй саме життя. Тому друга ознака «справжньої» стратегії життя – це вирішення протиріч між зовнішніми чинниками і внутрішніми прагненнями, що дозволяє досягти певних особіавтентичних цілей і реалізації унікальних планів життєутвердження. Стель і способи вирішення протиріч, бажання їх розв'язувати (або ж поступка чи ухилення) є особливими життєвими рисами особистості, що формуються у процесі долучення до буття і є доповненнями її природних здібностей і характеру, визначаючи тим самим людську унікальність, неповторність, оригінальність [50, с. 12].

ВИСНОВКИ

Вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це складний акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом життєвої позиції, яка стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих проблем. За методами вирішення та за змістом робота з професійного самовизначення молоді – це соціально-економічна, медикофізіологічна та психолого-педагогічна проблема, а за сферою впливу – соціальна, результати якої відображаються і на економічному рівні.

Досліджуючи процес професійного самовизначення обумовлений виникненням, розширенням діяльності суб'єкта, завдяки якій відбувається його зв'язок з факторами профорієнтації, встановлено, що самовизначення є компонентом цієї діяльності. Визначення сутності професійного самовизначення займає важливе місце в творчому пошуку не тільки педагогів і психологів, але й філософів, методологів, представників різних напрямків науки і мистецтва. Важливим критерієм розвитку професійної орієнтації є реальна проблема свободи вибору.

Самооцінка є внутрішньою умовою саморегуляції поведінки, усвідомлення людиною того, яку професію вона має власне бажання вибрати. Вибір професії відображає певний рівень особистих домагань, заснований на оцінці своїх здібностей і можливостей. Ряд дослідників зазначають, що рівень домагань у школярів старших класів часто завищений. Це обумовлено неадекватністю самооцінки здібностей і неповною інформованістю про вимоги професії.

Важливим показником професійної перспективи, її реалістичності виступає зв'язок життєвих і професійних очікувань, ціннісних орієнтацій і життєвої мети з професійними планами, здатність пов'язати їх з актуальною життєвою ситуацією. Тому, професійне самовизначення особистості пов'язане не стільки з життєвим досвідом, скільки з її уявленням про майбутнє.

Досліджуючи емоційно-вольовий компонент самоефективності, включає рівень вольової саморегуляції майбутніх психологів, що виявляється в здатності до самоконтролю, наполегливості й спроможності доводити розпочату справу до кінця, володіти собою в різних ситуаціях, керувати свідомо своїми діями, станами та спонуканнями.

Мотив часто визначається як те, чим свідомо спрямовується діяльність людини із задоволення своїх потреб. Отже, в основі всіх збудників поведінки лежать потреби. Однак, одні збудники пов'язані безпосередньо з потребами, а інші спонукають людину до діяльності опосередковано через свідомість (утворення наміру, постановка цілей, прийняття рішень).

Мотивація для психологів є стрижнем психології особистості, обумовлює особливості поведінки й діяльності особистості. Стає все очевидніше неможливість їх розгляду без аналізу мотивації. Мотивація є своєрідним барометром суспільних відносин і змін, які в них відбуваються. Будучи стрижнем психології особистості, мотивація задає і спрямованість, і характер, і здібності особистості, здійснюючи на них вплив. Унаслідок своєї складності та багатогранності мотивація в психології розуміється дуже широко, підмінюється різними психологічними явищами.

В даний час ще не створено такої теорії мотивації, яка б не була суперечливою і охоплювала коло її основних функціональних та прикладних проблем. Тому існують різні трактування мотивації: спонукання до діяльності, пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта; предметноспрямована активність певної сили; спонукаючий і визначаючий вибір спрямованості діяльності на предмет (матеріальний чи ідеальний), заради якого вона здійснюється; усвідомлена причина, яка лежить в основі вибору дій та вчинків особистості.

Мотивація свідомого вибору професії – це система мотивів, спрямованих на реалізацію потреби в оволодінні певним видом професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Торба Н.Г.Професійна самовизначеність та вибір професії майбутнього фахівця,Н.Г.Торба Вісник післядипломної освіти.-2015.-Вип. 15-С.246-253.- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2015_15_24.
2. Арцишевська О. /Сутнісний аналіз самовизначення людини./ Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. /Філософські науки.- 2013.- № 11. С. 9–12.
3. Мотрук, Раїса Василівна./ Етнокультурні чинники професійного самовизначення особистості/Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук ДВНЗ «Прикарпатський Національний Університет"- 2013.- 232 с.
4. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – 2-ге вид., доповнене. – К. :Академвидав, 2011. 368 с.
5. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение /Н.С. Пряжников. – М.: Издательство "Институт практической психологии"; Воронеж: НПО "МОДЭК", 1996. – 256 с.
6. Маркова А.К.Психология профессионализма Видавництво: Міжнародний гуманітарний фонд "Знання"А.К.Маркова. – М., 1996. -264 с.
7. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения /Е.А. Климов. – Р. на Д.: Феникс, 1996. – 304 с.
8. Васильєва О. А. Фактори професійного самовизначення особистості в сучасних умовах О. А. Васильєва Наука і освіта : наук.-практ. журнал. – 2011. – № 1. – С. 19-23.
9. Кода С.В. Професійна підготовка вчителя в умовах реформування освіти Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення. /Зб. наук. матер./ Міжнарод. наук. конф: Суми - 2009- С. 44-47.
10. Кода С.В./ Особистісно-професійна компетентність педагога: теорія і практика: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-методичної

практичної конференції (27 лютого 2020 р.) за заг. ред. Л. В. Серих. Суми: НІКО, 2020. 364 с.

11. Камінська С. В. Соціально-психологічні чинники професійної маргінальності випускників вищих навчальних закладів. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України. – Сєверодонецьк, 2016.

12. Штіфурак В.С. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика: навчальний посібник В.С.Штіфурак, Г.В.Коліжук, І.М. Мельник; заг. ред. В.С. Штифураків. - Вінниця, ТОВ "Ландо ЛТД", 2013. - 418 с.

13. Барчі Б. В., Чуричканич А. А. Психологічні особливості Я-концепції особистості Б. В. Барчі, А.А. Чуричканич Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2019 р., Мукачєво Ред.кол.: Т.Д.Щербан (гол.ред.) та ін. – Мукачєво: Вид-во МДУ, 2019. – 656 с. – С.37 – 39

14. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: учеб. пособ. [для студ. вузов] Е. А. Климов. Ростов на Дону: Феникс, 1996.- 512 с.

15. Мирошниченко И.Л. Роль самооценки в профессиональном самоопределении учащихся И.Л. Мирошниченко Педагогика и современность. 2016. №1. С. 67-71.

16. Калюжна І., Москальова А.С./Вплив самооцінки на професійне самовизначення старшокласників/Наука і молодь – 2021: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 16 квітня 2021 рік.). – К.: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. – 399 с. –

Електрон. опт. диск. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umo.edu.ua/materiali-konferencij-nimp>

17. Ігнатюк О.А., Проблема професійного самовизначення особистості: теоретичний аспект/Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”/Наукові праці. Том 46. Випуск 33.- 215 с.

18. Кайданов Д.П., Суименко Е.И. Актуальные проблемы социологии труда. – М., 1974. – 238 с.

19. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. – М., 1981. – 95 с.

20. Михайличенко В. Є. Роль мотивації навчально-пізнавальної діяльності у формуванні професійної спрямованості студентів В. Є. Михайличенко, В. В. Полянська Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. голов. ред. Т. І. Суценок. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – Вип. 17 (70). – С. 320-327.

21. Зеер Э.Ф. Психология профессий : учеб. пособ. Э.Ф. Зеер. – М. : Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.

22. Психологическое сопровождение выбора профессии : науч.-метод. пособ. / [под ред. Л.М. Митиной]. М. : Флинта, 2003. – 184 с

23. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности. К философским основам современной педагогики С.Л. Рубинштейн Вопросы психологии. – 1986. – № 4.

24. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность А.Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

25. Фрадинська, А. П./Мотивація як чинник формування професійних очікувань майбутніх фахівців/ А. П. Фрадинська// Психологічні перспективи/ Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології ; [редкол.: Л. Засекіна (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк, 2011. – Вип. 18. – С. 270-278.

26. Ляшенко І.В. Формування професійної мотивації студентів до успішної фахової діяльності І.В. Ляшенко Народна освіта – 2013. – Вип. 1 (19). [Електронний ресурс] - Режим доступу:

<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/19/statti/lyashenko.htm>

27. Ендеберя І.В./Умови професійного становлення майбутніх практичних психологів/ І.В. Ендеберя Наука і освіта.-2013.-№ 3.- С. 60-63- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_3_19

28. Галян О.І. Мотиваційно-ціннісний компонент професійного вибору майбутніх психологів на етапі оптації О.І. Галян, І.М. Галян Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. - 2012. - Випуск 1. - С. 122-131.

29. Богдан Н.А. Проблема личностного и профессионального самоопределения Н.А. Богдан Известия Самарского научного центра Российской академии наук. «Педагогика и психология», «Филология и искусствоведение» № 2, 2008. – С. 95-102.

30. Шорохова Е.В. Проблемы сознания в философии и естествознании; Биологическое и социальное в развитии человека /Е.В.Шорохова. – М.: Наука, 1975. – 243с.

31. Ямницький, О. В. Особливості професійно-ціннісних орієнтацій майбутніх практичних психологів [Текст] : дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Олександр Вадимович Ямницький; наук. кер. О. Я. Чебикін; ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського". – Одеса, 2016. – 242 с.

32. Чебикін О.Я. Системно-діяльнісний підхід до підготовки майбутнього вчителя /О.Я.Чебикін, З.Н.Курлянд, І.М.Богданова. – Одеса: СМІЛ, 2006. – 120с.

33. Тітова Т.Є. Формування ціннісних орієнтацій майбутніх психологів у процесі професійної підготовки: Дис.канд. психол.наук 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» Тетяна Євгенівна Тітова. К., 2012. – 200с.

34. Левин К. Динамическая психология: избранные труды под общ. ред. Д. А. Леонтьева и Е. Ю. Патяевой. М.: Смысл, 2001. 351 с.

35. Schweder R. A. Fact and artifact in trait perception: The systematic distortion hypothesis: Progress in experimental personality research (V. 11). N.Y.: Acad. Press, 1982. 2000 p.

36. Олійник К. С. Розділ 5. Теоретико-методичні засади дослідження особистісних змінювань практичних психологів К. С. Олійник [та ін.] Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності: монографія / відп. ред. Л. О. Данильчук, Л. І. Романовська. – Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2020. – Т. 3. – С. 159-200.

37. Власенко О. С. Основні парадигми дослідження рольової структури особистості майбутнього психолога: магістерська робота з психології студентки психолого-педагогічного факультету О. С. Власенко; наук. керівник З. М. Мірошник. – Кривий Ріг, 2018. – 92 с.

38. Шандрук, С. К. Специфіка підготовки практичних психологів до професійної діяльності. Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах. – К.: Ніка-Центр, 2002, 32-34.

39. Modern trends in science and practice. Volume 1: collective monograph Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2021. 174 p.

40. Федотова Тетяна, Малімон Людмила/Особливості вияву емоційно-вольового компонента самоефективності в старшому шкільному віці Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки: Луцьк, Україна Журнал «Психологічні перспективи»[№ 35 \(2020\) / URL: http://psychoprosects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprosects/article/view/599/522](http://psychoprosects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprosects/article/view/599/522).

41. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. 112 с.

42. Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2008. (№ 1.). С. 121–128

43. Болотнікова І. В. Фактори психологічної готовності до педагогічної діяльності. URL:

http://rusnauka.com/SND/Psihologia/10_bolotnikova.doc.htm

44. Павлова Б. В. Особливості надання соціальних послуг особам з девіантною поведінкою: Педагогіка: зб. наук. пр. : матеріали V Всеукраїнського круглого столу «Педагогічний дискурс» (м. Луцьк , 17 листоп. 2020 р.). Луцьк: Вежа–Друк. 2020. С. 104–106.

45. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореферат дис. ... канд. психолог. наук. дис. Київ. 2003. 20 с

46. Магдисюк Л. І. Діагностика психологічної готовності до виходу на пенсію осіб пізньої зрілості. Наука і освіта. 2016. (№ 2-3.) С. 144-149.

47. Назмієв Антон Олександрович, аспірант ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Сутність індивідуально-психологічного компоненту соціальної компетентності особистості/ Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 2(333), Ч.ІІ, м. Старобільськ, Україна/2020

48. Ромек В. Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях. СанктПетербург: Речь, 2003. 175 с.

49. Губернюк Л. В. Життєвий світ як специфічний особистісний досвід життєпроживання людини. Філософські проблеми гуманітарних наук: альманах. Київ: Нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. 2010. № 18/19. С. 150–155. [URL:http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fpgn/2010_18-19/p_150-156.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fpgn/2010_18-19/p_150-156.pdf)

50. Теслюк К.В. Соціальне програмування життєвого шляху особистості, його форми і моделі. Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» за спеціальністю 231 – Соціальна робота. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2020.